

A Tihanyi összeírás jövevényszemélyneveinek vizsgálata — A személynévi etimológiák meghatározásának nehézségei*

1. A minden nyelvben jelen lévő tulajdonneveket erős kulturális beágyazottság jellemzi, így más nyelvi elemekkel összehasonlítva e kategóriának a módosulását sokkal erősebben befolyásolják a nyelven kívüli tényezők. Mivel a magyar nyelvtörténet legkorábban dokumentált időszakától kezdve a magyar közszóból alakult sajátosságjelölő (leíró) személynevek mellett igen tekintélyes számban találunk külső forrásból átkerült referáló-azonosító funkcióval bíró jövevényszemélyneveket is, így a fenti megállapítás a személynevek állományára vonatkozóan talán még hatványozottabban érvényesül: e nyelvi elemtípus a kulturális érintkezések egyik legérzékenyebb kifejezője. Ez a jövevénynevek más nyelvbe való átkerülésének körülményeiből is adódik, minthogy a névátvétel vagy intenzív népi-nyelvi érintkezés, vagy magasabb kulturális befolyás következményeképpen történik. Mindez a magyar nyelv esetében a korai ómagyar korban a más népekkel való együttélés hatására főként török, szláv és német eredetű, a keresztény kultúra térhódítása révén pedig latin-görög eredetű jövevényelemek megjelenésében mutatkozik meg (lásd erről bővebben TÓTH V. 2016: 158–159). Ennek megfelelően az 1211-ben kelt Tihanyi összeírás jövevényszemélynevei is jórészt az említett négy etimológiai rétegből kerülnek ki.

2. Egy-egy személynév etimológiai hátterének megállapítása gyakran komoly problémát jelent. Bizonyára ez is magyarázza, hogy Árpád-kori személyneveink etimológiai szótára még nem áll rendelkezésünkre. A helynevek eredetéhez értékes kiindulópontként szolgál ugyanakkor KISS LAJOSnak a Földrajzi nevek etimológiai szótára (FNESz.), melyben számos Árpád-kori személynevet is megbízhatóan etimologizált, sok esetben azonban vagy nem tesz említést a helynév alapjául szolgáló személynév eredetéről, vagy csupán jóval későbbi családnevi példákkal támasztja alá névmagyarozatát. Nem véletlen, hogy KÁZMÉR MIKLÓS sem vállalkozott arra a Régi magyar családnevek szótárában (RMCsSz.), hogy a családnevek alapjaként szereplő idegen vagy ismeretlen eredetű személyneveket közelebről meghatározza, hanem csupán a „régvi világi személynév” jelöléssel ruházta fel

* A tanulmány az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

azokat (FEHÉRTŐI 1995: 181). Emiatt azt sem tudjuk igazából megmondani, hogy az egyes etimológiai rétegekből kikerülő személynevek milyen arányban voltak jelen a régi magyar személynévállományban. Természetesen bizonyos változási folyamatok nyomon követhetők, mint például az a közismert tény, hogy a kereszténység felvételével és terjedésével a magyar közszóból alakult és más idegen eredetű nevek rovására az egyházi nevek fokozatosan túlsúlyba kerültek. FEHÉRTŐI KATALIN az Árpád-kori kis személynévtár 6 800 neve alapján végzett becslést a nevek etimológiai megoszlására vonatkozóan. Számítása szerint a vizsgált nevek 25%-a egyházi eredetű, 20%-a közszoji eredetű (melyek közé a török eredetű neveket is felvette), a maradék 55% pedig jövevény (szláv, német stb.) vagy ismeretlen eredetű (1997: 73). Az Árpád-kor öt nagyobb összeírása alapján végzett vizsgálatának etimológiai eredményeit teljes formában sohasem közölte, bizonyára nem véletlenül. Ő maga jelezte, hogy annyira sok az ismeretlen és bizonytalan eredetű név, hogy lehetetlen meghatározni a különféle etimológiai rétegekbe tartozó nevek számát. Néhány nevet azonban határozottan besorolt egy-egy nyelvi rétegbe, mivel az egyes kategóriáknak vannak tipikus tagjai. Emellett azonban többségben vannak az olyan személynévi szórványok, amelyeknek az etimológiai meghatározása nehézséget okoz, hiszen — többek között a szavak véletlen összecsengéséből adódóan — sokszor több lehetséges származási út is elképzelhető egy-egy névformát illetően.

Mivel jövevény személyneveink túlnyomó többsége különböző névadaptációs eljárások révén simulott bele a magyar személynévrendszerbe, így a névtövek felismerése és ennek nyelvi réteghez kötése lehet az elsődleges feladat az etimológia meghatározásakor. Gyakorta problémát okoz, hogy a mindössze 1-2 szótagból álló névtövek több nyelv személynévállományában (akár a magyarban is) előfordulhatnak (vö. HOFFMANN 2009: 21, SLÍZ 2011a: 56–67, MOZGA 2013: 156–157). Így véleményem szerint a személynévi szórványok eredetének megállapításakor akkor járunk el helyesen, ha minden olyan nyelvben megvizsgáljuk a magyar névtövekhez etimológiai szempontból elvileg hozzákapcsolható személynévi formákat, amely nyelvek valamilyen formában kapcsolatba kerültek a vizsgált korszakban a magyar nyelvvel. Ehhez a szóba jöhető nyelvek névszótárai, névtárai nyújthatnak elsősorban segítséget, de természetesen az eddigi névtani szakirodalom etimológiai megállapításait sem hagyhatók figyelmen kívül, és — noha valamivel későbbi korból való névanyagot tartalmaz — például SLÍZ MARIANN Anjou-kori személynévtárának nevei és ezek eredetbeli besorolásai szintén összevethetők a megelőző korszak személyneveivel (2011b).

A különböző nyelvi rétegekből származó jövevényneveinkhez támaszt nyújtó névtárak mennyisége és minősége meglehetősen egyenetlen, nyelvenként különböző. Az egyházi nevek meghatározásakor a bibliát és a vértanúk, szentek neveit magában foglaló martirológiumokat lehet felhasználni.

A régi német személyneveket ERNST FÖRSTEMANN gyűjteményéből ismerhetjük (1900/1966). Ezen kívül jól hasznosítható BAHLOWnak a német névlexikonja (1967/1980), BRECHENMACHERnek a német családnevek etimológiai szótára (1957–1963) és a keresztnévek eredetét és jelentését is megadó német keresztnévlexikon (KOHLHEIM, R.–KOHLHEIM, V. 1998) stb.

A régi szláv személyneveket együttesen összefoglaló névtár nem áll rendelkezésünkre. Számos olyan monográfia hozzáférhető viszont, amely szláv neveket érintő konkrét problémával foglalkozik, és amelyekben egy-egy szláv névtő és annak eredeti jelentése megtalálható. Így például eredményesen használható MIKLOSICHnak a szláv személy- és helynevek képzésével foglalkozó munkája (1927); SCHLIMPERT névtára (1978), melyben a középkori német névkincsben előforduló szláv személyneveket és azok közszoí alapját mutatja be; a szláv személynevek alapszavának jelentéséhez nyújthat segítséget ŠMILAUER helynévtani kézikönyve (1970); SPLITTER-DILBEROVIĆnak a szerb-horvát személynevek képzésével foglalkozó műve (1966) stb. Ezekon kívül az egyes szláv nyelvek személyneveit feldolgozó névtárakat és szótárakat is érdemes megemlíteni: ide tartozik TASZYCKI régi lengyel személyneveket feldolgozó több kötetes szótára (SISNO.), SVOBODA régi cseh személy- és vezetékneveket összegyűjtő munkája (1964), GEBAUER régi cseh szótára (1970), BENEŠ cseh vezetékneveket összegyűjtő kötete (1962), MARETIĆ szerb és horvát népi- és vezetékneveket felsoroló tanulmányai (1886–1887), GRKOVIĆ szerb nevek szójegyzékét tartalmazó gyűjteménye (1977), ILČEV bolgár személy- és családnevek szótára (1969) stb.

A török eredetű személynevek azonosításához használható a RÁSONYI LÁSZLÓ és BASKI IMRE által kiadott Onomasticon Turcicum (2007), a török személynevek alapjául szolgáló közszo megadásához pedig a RÓNA-TAS ANDRÁS és BERTA ÁRPÁD által készített West Old Turkic. Turkic loanwords in Hungarian című kézikönyv (WOT.).

Ezek a munkák jelenthetik a kiindulópontot, amelyet mindenképpen érdemes kiegészíteni olyan nyelvi vagy nyelven kívüli fogódzókkal, amelyek segíthetnek egy-egy név besorolását illetően.

3. A nagyon rövid, mindössze 3-4 hangból álló, egy szótagú neveknel problémát jelent, hogy ugyanazt a hangsort sokszor több nyelvből is ki lehet mutatni. Márpedig ilyen típusú néven is körülbelül 150 személyt nevez meg a Tihanyi összeírás. Ezek a nevek — persze csak ha nem ismerhetünk fel bennük semmilyen magyar közszt — általában valamelyik idegen eredetű név lerövidített formáinak tarthatók. Ugyanakkor csak ritkán — ha más nyelvek személynevei között nem találunk egyezést — lehet nagy biztonsággal meghatározni a kiinduló névpár eredetét, ilyen például *Pet* < *Petrus*, *Petur*, *Dom* < *Dominicus*, *Mich* < *Michael*, *Marc* < *Marcus*, *Bench* < *Benedictus*. Néhány szörványos esetben a két példány (a fogalmazvány: fg. és a hitelesített példány: hp. különbözősége is a segítségünkre van: fg. *Petur* ~ hp. *Pet*).

Sokszor még a hosszabb nevek esetében is előfordul, hogy forrásként több nyelvet is meg lehet jelölni. Ilyenkor véleményem szerint nem feltétlenül szükséges egyik vagy másik átvételi irány mellett állást foglalni, viszont azokat a nyelvi támpontokat érdemes kiemelni és bemutatni, amelyek segítségünkre lehetnek abban, hogy a teljesen hibás feltevéseket kiszűrjessük, valamint a több szóba jöhető etimon közül valamelyiket vagy valamelyeket a különböző érvek alapján valószínűbbnek gondolhassuk a többinél. A továbbiakban néhány eljárást mutatok be, amelyeket az eddigi munkám során igyekeztem alkalmazni az etimológiai rétegek elkülönítésénél.

3.1. A történeti és nyelvtörténeti ismereteink bőséggel tájékoztatnak arról, hogy a német és a szláv népi érintkezéseknek megvoltak a feltételei a Tihanyi összeírás keletkezését megelőzően és azt követően is. A törökségi nyelvekkel való népi-nyelvi érintkezés főként a honfoglalást megelőző időszakban volt intenzív, a török eredetű nevek viszont a letelepedés után is jelen vannak a magyar névrendszerben. Ezek az ismeretek azonban közvetlenül nemigen segítenek egy-egy konkrét név etimológiájának a megállapításában.

3.2. Az 1211. évi Tihanyi összeírás a monostor újonnan kapott adományaival együtt 37 területileg meglehetősen szétszórt birtokon nevezi meg a szolgálonépeket. A megnevezett birtokok jórészt a Balaton zalai és somogyi partvidékén, valamint a Duna és Tisza tolnai-bodrogi és torontáli mellékén fekszenek (ERDÉLYI 1904: 388–389, GÁCSER 1941: 4, KOVÁCS É. 2011: 50–51). A mintegy 2000 személynévi adat nagy része a Balaton környéki birtokokról való, messze kitűnik a Balaton északi középső — Tihany környéki — partvidékéhez tartozó szórványok száma (MOZGA 2014: 167–168). Ennek megfelelően először az egyes szórványok területi eloszlásában kísérhetünk meg valamilyen mintázatot keresni. A vizsgálatom azt mutatta, hogy a birtokok egyike sem tűnik ki olyan tekintetben, hogy ott esetleg túlnyomó többségben találjunk német, szláv vagy török eredetre utaló neveket, mint ahogyan csak magyar vagy csak latin eredetűeket sem. Jellemzően a nagyobb lélekszámú birtokokon akadunk az egyes nyelvi rétegekből kikerülő nevek közül többre, míg a kevesebb nyelvi adatot tartalmazó településeken kevesebbre, vagyis az arányokat figyelembe véve nem sok különbséget állapíthatunk meg az egyes birtokok személyneveinek nyelvi megoszlását illetően.

3.3. Arra már többen is felhívták a figyelmet, hogy az egyes neveket semmiképpen sem érdemes a környezetükből kiszakítva, önmagában vizsgálni. Elsőként PAIS DEZSŐ írt a Régi személyneveink jelentésében (1966) a név vonatkoztatásnak elnevezett módszerről, amelynek lényege, hogy az egyes névkapcsolatok feltárásával közelebb juthatunk a nevek eredetének és jelentésének megfejtéséhez is. Felismerte, hogy az Árpád-kori oklevelekben az egyes csoportok, családtagok gyakran viselnek összefüggő neveket, és ez a nevek közötti kapcsolat teret ad arra, hogy egyik a másikat magyarázhassa.

3.3.1. A nevek közötti szemantikai kapcsolatra sokszor idézik az oklevél *Farkas* és *Medve* névpárját, ami egyébként két család névemlétséi között is előfordul: egyszer apa és fia: 1211: *Vdornici de Mortus [...] filius Forcos, Meduel! (Forcas, Medueh) et filius eius Mogus* (PRT. 10: 512); míg később két testvér neve van ilyen formában feljegyezve: *In villa Supoc [...] vdornicij [...] filius Laurentii, Zemdij cum filiis suis Forcos, Medue (Medueh)* (PRT. 10: 513). Ez a vizsgálati módszer természetesen csak az áttetsző szemantikai tartalmú, leíró nevek esetében alkalmazható.

3.3.2. A nevek közötti kapcsolat nemcsak szemantikai, hanem morfológiai téren is megnyilvánulhat, gyakran előfordul ugyanis, hogy egy családon belül az egyik személyt a név alapalakján, míg a többieket ugyanazon név módosított változatával neveznek meg, leggyakrabban az eredeti név rövidült és továbbképzett formájában. Ez az eljárás a jövevénynevek körében figyelhető meg leginkább. Ez talán a névfajta sajátos jellegével magyarázható elsősorban, vagyis azzal, hogy a referáló nevek pusztán a személynevek azonosító funkcióját képesek betölteni, emiatt családon belül ritkán fordul elő, hogy azonos névalakban jegyzik fel annak tagjait. A Tihanyi összeírásban mindösszesen két ilyen esetet találtam, mindkét-szer apa és fia van ugyanazzal a névformával megnevezve: 1211: *Vdornici de Mortus [...] filii Karachun (Carachon), Pota cum filiis suis, Thomud et filii eius Guz, Beke et frater Thomud* (PRT. 10: 511); *Vdornici de Mortus hii sunt: Beneh filius Beneh* (PRT. 10: 512).

Ugyanakkor a családi viszonyrendszer kifejezésének szándéka gyakran megmutatkozik az azonos névtövek ismétlődésében. Ez segítségünkre lehet a közös eredetre visszavezethető nevek azonosításában, ezáltal pedig a csonkult és képzett névformák összetartozásának meghatározásában. Minthogy a Tihanyi összeírás szövegezése alapján a rokoni viszonyok könnyen feltárhatók, így erre a jelenségre az oklevélben számos példát találunk, igaz a nevek gyakorisági viszonyai miatt elsősorban a latin eredetű nevek körében.

A latin *Johannes* például az alábbi változatos névpárokban tűnik fel testvérek neveként: 1211: *In predio Colon [...] servi [...] filii Stephan (Stefan), Beneduc cum filiis Matia, Elia frater eius Forcos cum filiis suis Janus, Johannes et alter frater eius Cusid cum filio suo Sorloud* (PRT. 10: 508); *In villa Supoc [...] vdornicij [...] filius Zegen, Thomas cum filiis suis Johanne, Joan, frater eius Egydiud cum filio suo Erdeus* (PRT. 10: 513); *In villa Thurkh (Turk) isti sunt joubagiones ecclesie: filii Symien, Joan cum filio suo Vus, et frater eius Ibrachin cum filio suo Joachyn, et tercius Johannes* (PRT. 10: 515); *In villa Zamthou [...] joubagiones ecclesie: filii Bene, Borid [...] Prid [...] fratres sui Johannes, Joanca (Johanca)* (PRT. 10: 514); *In villa Zeuleus [...] sunt servi ecclesie [...] Chetur (Cheter), Heleh, Coza cum filio suo Johanne et Johanca (Joanca), Ceke cum filiis suis* (PRT. 10: 514, 516).

Az oklevél testvérpárjai közötti kapcsolat más nevekkel is kifejeződik: 1211: *[In Tychon] coci [...] filii Zephal: Mortun, Mortunus* (PRT. 10: 503); *In villa Fured [...] vinitores: Surc cum filiis suis Alexio, Nicholao et Micu* (PRT. 10: 506); *In predio Colon [...] ioubagiones [...] filius Tucus, Sephal et frater eius Zalas, cum filiis suis Michaele, Micha (Mica) et Vros* (PRT. 10: 508); *In villa Thurkh [...] vinitores ecclesie: filii Vros, Quinus (Quinjs) et frater eius Quina cum filio suo Kazmerio (Cazmer)* (PRT. 10: 515); *In villa Pechel [...] vdornici [...] filius Cuet, Luca, Luxa, Lucas* (PRT. 10: 504); *in eadem Gomas isti sunt artifices ecclesie [...] filii Monos, Ananian (Anian) cum filio suo Anta et fratres eius Ananias et Ontus* (PRT. 10: 514) stb.

Ugyanez a jelenség megfigyelhető apa-fiú leszármazási kapcsolatokban, de távolabbi rokonsági fokon is. Néhány példa ezekre az oklevélből: 1211: *In altera [...] villa [...] Belen [...] ioubagiones [...] Chekeu cum filiis Toma, Mana (Matica), Yroslou (Yroslau) et Micoudeo, frater eius Micu, cum filiis Nicolao et Kemus* (PRT. 10: 507); *In villa Zeuleus [...] joubagiones [...] filius Ociu, Micou cum filios Michaele* (PRT. 10: 507); *In altera vero villa nomine Belen, isti sunt ioubagiones [...] Symon filius Jac cum filiis Jacobo et Andrea* (PRT. 10: 507); *In villa Colon [...] ioubgiones [...] Paul cum filio suo Pousa* (PRT. 10: 508); *in eadem Gomas [...] artifices [...] filius Micus, Michoulous (Micolous)* (PRT. 10: 514) stb.

Ezen minta alapján néhány olyan név összetartozását is feltehetjük, amelyeknél ez sokkal kevésbé egyértelmű. Így például közös töre gyanakodhatunk a *Bitka–Bitula*, illetve a *Chomos–Choma* névpárnál: 1211: *In villa Fotud hii sunt ioubagiones ecclesie [...] filius Laurencii, Cuke cum filiis suis Bitka, Bitula* (PRT. 10: 510); *In villa vero Vazil [...] sunt servi [...] filii Giocud, Pehleh cum filio suo Chomos, frater eius Belenic cum filiis suis, Vuicil, Choma* (PRT. 10: 507). Erre gondolhatunk a *Vocu–Voci–Volca* és a *Chema–Chemata–Chemorog* névhármas esetében is: *In predio Colon [...] sunt servi [...] filii Eleus (Elus), Choma cum filiis suis Voca, Zombot et Egidius, fratres sui Chypa, Vocu, Voci, Volca* (PRT. 10: 508); *In villa Beseneu [...] agasones [...] Celey cum filiis suis Chema, Chemata, Chemorog, frater eius, Micha (Mica)* (PRT. 10: 510). Az utolsó példánál ráadásul még az unokaöcs *Voca* neve is ide tartozhat.

Egy-egy név tövének az elkülönítése a képzett formák összetartozásának felismerését követően gyakran közelebb vihet a név etimológiájának a megfejtéséhez is. A *Vocu, Voci, Voca* nevek alapjaként egy *vak ~ vok* olvasatú tövet következtethetünk ki, s ezáltal a neveket a *vak* 'nem látó' jelentésű magyar közszóból származtathatjuk. A *Volca* töve viszont ilyen formában nem illik bele ebbe a sorba. TERESTYÉNI szerint a *Volca* alak valószínűleg íráshiba a *Voca* helyett (1941: 15). Az elképzelést gyengíti azonban az a körülmény, hogy az oklevél szövegezőinek ilyen jellegű tévesztése az oklevél más helyein nem fordul elő, illetve a hitelesített példány lejegyzője sem javította a fogalmazványban feltűnő esetleges hibát.

Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a nevek alaki hasonlósága nem feltétlenül jelent közös etimont, hiszen csupán a nevek hangalaki összecsengése is ösztönözhetette a névadót az elnevezésre. Az ómagyar kor névadói is a mai névadókhöz hasonlóan neveztek el utódaikat, vagy ők maguk alkottak új személynvet, vagy egy már meglévő listából választottak. Ezáltal nem biztos, hogy a *Volca* névalak háttérében is feltétlenül magyar tövet kell keresnünk. Alakulhatott a név esetleg a latin *Vulcanus*-ból is rövidüléssel (ÁSz.).

A *Chema* névről a szakirodalom szláv eredetet feltételez: úgy vélik, hogy egy szláv *Chem-* töből alakult (vö. SLÍZ 2011b, FEHÉRTÓI 1999: 46). Ezáltal pedig az ismeretlen eredetűnek tartott *Chemata* és *Chemorog* névről is feltehetjük, hogy azok alapja esetleg a *Chem-* tö vagy a *Chema* név lehetett, e nevek pedig annak továbbképzett változatai. A *Chemata* néven így a *-ta/-te* képzőt ismerhetjük fel, mely ugyan ritkábban használt személynévképző volt az ómagyar korban, de azért találunk rá példát magyar közszavakhoz, de főként idegen eredetű személynévekhez kapcsolódva. A *Chemata* név esetében a szláv és a magyar *-ta/-te* képző alaki hasonlósága miatt elvileg magyar és szláv képzésű személynév is lehet, de az kétségtelen, hogy a szláv eredetű és szláv *-eta*, *-ta*, *-te* képzős személynévek sokkalta nagyobb számban fordulnak elő a 11–13. században, mint az egyéb *-ta*, *-te* végződésűek (FEHÉRTÓI 1999: 51). Ilyen típusú szláv személynévi példák: *Beneta*, *Benata*, *Bogeta*, *Boguta*, *Talota*, *Taluta*, *Trebeta*, *Milata*, *Babita*, *Petreta*, *Rubeta*, *Unata* stb. (FEHÉRTÓI 1995: 187). Az előzőekben mondtak alapján nem szabad elvetnünk azonban azt a feltevést sem, hogy más forrásból is alakulhatott a személynév. Szóba jöhet a név magyar közsóból való származtatása is. E szerint a magyar *csemete* '1. növényi hajtás, fiatal növény, 2. leszármazott, apró gyermek, ivadék, utód' szavunkat tekinthetjük a név forrásaként (vö. OklSz., EtSz., EWUng., TESz.). Ez utóbbi magyarázat mellett az is érvként hozható fel, hogy az oklevél más helyein is találunk olyan névalakokat, melyeknek valószínűleg ugyancsak a magyar *csemete* szavunk lehetett az alapja, vö. 1211: *Cemete* (PRT. 10: 505), *Chymothey* ~ *Chemothoy* (PRT. 10: 512). A *Chemorog* más elképzelés híján talán az említett szláv névátvételtől alakult magyar fejlemény lehet, mely talán a nem túl gyakori *-ró* képzőbokkal (pl. *Gidró* szn., vö. D. BARTHA 1958: 117) és *-g* vagy *-gy* képzővel (közszavaknál például *boldog*, és lásd esetleg *Kevereg* szn., vö. D. BARTHA 1958: 69, ÁSz.) alakult.

Az összeírásban négyszer előforduló *Bod* ~ *Both* személynév etimológiájával kapcsolatban szintén megoszlanak a vélemények a szakirodalomban. HALÁSZ ELŐD megítélése szerint a név alapja a germánban igen gyakori személynévképző *bod* ~ *bud* tö lehetett, melynek legelterjedtebb kicsinyítő képzős formája a *Bodo* ~ *Budo* volt a németben. Véleménye szerint az összeírásbeli formák ennek a germán becézett névnek az átvételéből származnak, mégpedig oly módon, hogy a névvégi rövid *o* vagy lekopott, vagy átalakult (1956: 93). NAGY GÉZA a név tö-

rök eredete mellett foglalt állást, úgy vélte, hogy a török *bod*, *buda*, *but* 'zömök, tömzsi, alacsony' többől alakulhatott a személynév (1891: 115). A *but* 'láb, comb' jelentésű szó több török személynév előtagjaként is szerepel az Árpád-korban, vö. ujj. 12–14. sz. *But-Qaya*, ujj. 12–14. sz. *But-Qara* (RÁSONYI–BASKI 2007: I, 180–181). Legvalószínűbbnek azonban a szláv eredet látszik, melyet az ebben az oklevélben előforduló névformák és a korai Árpád-korban fellelhető más szórványok gyakorisága is erősen támogat. Az előbb bemutatott etimológiailag összetartozó, családon belüli névkapcsolatok analógiája alapján vélte úgy FEHÉRTÓI KATALIN is, hogy az Aradi összeírásban szereplő *Boda*, *Bodos*, *Bodamer* nevű testvérek közös etimonra vezethetők vissza, mindegyik a szláv *Budimir*-ből származik. Több szolgálóösszeírásban is összegyűjtötte azokat a névalakokat, amelyek nagy valószínűséggel egy *Bud*- előtagú szláv alapnévből származnak (1981: 7). Így a Tihanyi összeírásban a következő neveket sorolja ide: 1211: *sunt vdornici in villa eadem Gomas [...] Bodomer (filii Bodmer) Keres cum filiis suis Forcasio, Thec (Farcasio, Tek) (PRT. 10: 513); [In Tychon] sunt sutores [...] filii Bod, Adamas; In villa Ozofeu hii sunt agricole [...] filii Tichon, Hythe cum filio suo Bod; In villa Fuzegy [...] hii sunt vdornicij [...] filius Bod, Sopa cum filio suo Bessu (PRT. 10: 503, 505, 512); In villa Gamas ... udornicis, Juba nomine, cum filiis suis Paulo [utána: et alio filio; filii Bod, Beneduc], Both et Benedicto, sunt vdornicij (PRT. 10: 513); [In Tychon] artifices [...] filius Boda, Mihal cum fratre suo Martino et filio suo Widu; Isti sunt agricole [...] filius Nuhu, Adrian, cum filio suo Boda; In villa Fuzegy [...] isti sunt vinitores [...] filii Boda, Semd, Georgius (PRT. 10: 503, 504, 512); In villa Theluky [...] vinitores ecclesie: filii Jed, Elh cum filio suo Fileh, frater eius Niuizou (Nuhzou) cum filiis suis Pet, Boda; In villa Gamas [...] sunt agricole [...] filius Chenkes (filii Cenkes), Pentuc et fratres sui Theke (Ceke), Boda, Chet (Cet) (PRT. 10: 514); In villa Zamthou [...] vndornicij! sunt isti [...] filius Culessed, Boda (Boza) (PRT. 10: 515); In villa Cuest [...] sunt ioubagiones [...] filii Bodes, Johannes cum filiis suis Petur, Tenke, Teke, frater eius Ibrahun (Ibrahin) cum filiis suis, Stephano (Stefano) et Egidio (PRT. 10: 505); In altera vero villa nomine Belen [...] sunt ioubagiones [...] Chenkes filius Bodus cum filiis Bot et Bortoleo; In villa Fotud [...] ioubagiones ecclesie [...] filii Hyzy, Mordal et frater eius Bodus; isti sunt piscatores [...] filius Mocchi, Choma cum filio suo (Bodus), Zorida (PRT. 10: 507, 510, 511); vdornici in villa [...] Gomas [...] filius Bodoy (Buduoy), Moyna cum filiis suis Figuth, Pet (Figud, Petur), Eceh (PRT. 10: 513); In villa Fotud hii sunt ioubagiones ecclesie [...] filius Thomas, Zegen cum filiis suis Bodou, Bela, Vus, Zennes cum filio suo Vasaard (Vasard) (PRT. 10: 510); In villa Beseneu [...] piscatores: filius Bodor, Cuhe [...] incipit commetarii cum terra filiis et cognatis! Bodur; In villa Gamas [...] ioubagiones [...] filius Symien (Simian), Paulus cum filiis suis Budur (Bodur) et frater! eius (PRT. 10: 510, 513).*

A *Bodoy* (*Buduoy*) [bodoj, bodvoj] személynév a szláv *Budivoj* személynév közvetlen átvétele lehet: szb.-hv. *Budivoj* szn. (MARETIĆ 1886–1887: I, 115), cseh *Budivoj* szn. (SVOBODA 1964: 72), le. 1198: *Budziwoj*, 1202: *Budiuoy*, 1239: *Budiuoy* stb. (SISNO. 1: 276–277, vö. még FNESz. *Bodvaj*, SCHLIMPERT 1978: 25, MIKLOSICH 1927: 38).

A *Bodor* ~ *Bodur* ~ *Budur* névalakok viszont nem valószínű, hogy szláv tőből származnának, sokkal inkább elképzelhető, hogy itt magyar közsztót kell sejtünk előzményként (OkI Sz.). A *bodor* 'valaminek — főleg szalagnak és hajnak — tekervényes, kunkorodó, göndörödő része' jelentésű közsztó (TESz., EWUng.) ráadásul beleillik azokba a jelentéstani kategóriákba, amelyek a sajátosságjelölő neveink alapját képezték a korai ómagyar korban, vö. 1211: *Feketeu* (PRT. 10: 509), *Weruss* (PRT. 10: 503), *Zeuke* (PRT. 10: 508) stb.

A fentiekben tárgyalt esetek azt mutatták meg, hogy sokszor segíthetnek a családon belüli kapcsolatok egy-egy név közös tövének felismerésében, kiváltképp akkor, ha más lehetőség nem merül fel a névvel kapcsolatban. Azonban mindig alaposan mérlegelni kell a szóba jöhető etimonok között, és nem tanácsos pusztán a rokonok között fellelhető hasonló nevek esetleg feltehető összefüggése alapján döntést hozni.

3.4. A családon belüli névkapcsolat nemcsak az azonos etimológiai tövek ismétlődésében jelenhet meg, hanem néha a két-három név közötti szoros köteléket a neveken lévő azonos képző is mutatja. Ez segíthet abban, hogy egy-egy nehezebben megfejthető névnek legalább a tövét meg lehessen határozni. A Tihanyi összeírásnak például az alábbi, rokonok által viselt személynevei alakulhattak azonos képzővel.

1. apa-fiú névemlétesek: 1211: [*In Tychon*] *pelliparii* [...] *filius Lucus, Fulcus* (PRT. 10: 503); *In villa Fuzegy* [...] *isti sunt exequiales* [...] *filius Chekeu, Demeu cum filio suo Beneduc (Benehduc)* (PRT. 10: 513).

2. testvérek említései: 1211: *In villa Poposca* [...] *sunt servi* [...] *filius Maogy (Mauogi), Ws, Serdeh, Zemeh* (PRT. 10: 505); *In villa Ozoufeu hii sunt agricole* [...] *Nemuogv et filii sui Mocchi, Bunchi* (PRT. 10: 505); *Vdornici de Mortus hii sunt: filii Karachun (Carachon), Pota cum filiis suis, Thomud et filii eius Guz, Beke et frater Thomud, Bene (Tomud, Beneh), cum filio Texe et fratribuseius* [...] *Bed, Micou, Pota, Motou* (PRT. 10: 511); *In villa Fotud* [...] *curriferi: filii Zeud (Zeund), Micus cum filiis suis, Pasca, Thexa (Texe), frater eius Lucus* (PRT. 10: 511); *In villa Thurkh* [...] *vdornici* [...] *filius Tupoz, Codou cum filiis suis Quene, Vide, Leguine, Coda (Choda) cum filio suo Tiuan (Tiwan)* (PRT. 10: 515); *In villa Fuzegy* [...] *sunt exequiales* [...] *filius Zacharie, Fileh, Seleh, Onda, Paul, Sentus* (PRT. 10: 513) stb.

3.5. Más jellegű mintázatokat is fel lehet fedezni az oklevél névemlétesei között. Az Árpád-korban sűrűn adatolható latin *Petrus* és *Paulus*, valamint szár-

mazékneveik a Tihanyi összeírásban is viszonylag gyakoriak. A különböző névalkotási eljárásokkal belőlük alakult személynévformák felismerése azonban nem mindig egyértelmű. Ezt is elősegítheti az oklevél családon belüli névemlítéseinek vizsgálata, mely alapján kitűnik, hogy az 1211. évi oklevélben igen gyakran szerepel egy családon belül a *Petrus–Paulus* névpár. A két alapnév együtt ritkán jelenik meg, általában az egyik, de leggyakrabban mindkét név a kiindulási alapul szolgáló névforma valamely származéka. Összesen 14 ilyen példát találtam az oklevélben. Legtöbbször apa-fiú viszonyban, de más rokonsági fokon is előfordul ez a reláció. Általában a *Péter* és a *Pál* névpár, illetve származékaik jelentkeznek az egyes családok névemlítései között, sokkal ritkábban találunk közöttük olyan esetet, amikor csak a *Péter* és származékai vagy csak a *Pál* és származékai fordulnak elő egy családon belül: 1211: [*In Tychon*] *pelliparii* [...] *filius Pet, Poussa* (PRT. 10: 503); *In villa Supoc* [...] *vdornicij* [...] *filius Pete, Nemel (Pete, Nemelh) cum filiis suis Paul, Cut, frater eius Vossos* (PRT. 10: 513); *In villa Zeuleus* [...] *ebdomedarii: Boza cum filiis suis Paulo et fratre eius Michi, Zulehu, Boche, Vehseh cum filiis suis Petheh (Pehteh) cum fratri* (PRT. 10: 516); [*In Tychon*] *pistores: filius Petri, Stephan cum filio suo Paulo* (PRT. 10: 503); *In villa Aarach* [...] *pulsatores* [...] *filius Abel, Petus cum filiis suis Paulo et Thoma (Toma), Cozma* (PRT. 10: 505); *In predio Colon* [...] *servi* [...] *filius Nemelh, Petur, Paul, Zeuke* (PRT. 10: 509); [*In Tychon*] *ioubagiones* [...] *filius Motus: Pousa et Petra* (PRT. 10: 503); *In villa Cuest* [...] *ioubagiones* [...] *filius Beneh, Petrus cum filiis suis, Georgio, Pousa (Pausa), frater eius, Paul* (PRT. 10: 505); *In villa Colon* [...] *ioubgiones* [...] *Paul cum filio suo Pousa* (PRT. 10: 508); *In villa Kecu* [...] *isti sunt exequiales filii Gopod, Petur et Pentuc, cum filiis suis, Haymus et Pousa* (PRT. 10: 505); *Vdornic de Mortus* [...] *filius Vosod, Bense* [...] *frater eius Petur cum filiis suis Segue, Cuche, Jacobus, Pouca* (PRT. 10: 512); *Vdornic de Mortus* [...] *filius Salamon, Petur cum filiis suis Pous, Nesu* (PRT. 10: 512); *In villa Aarach* [...] *pulsatores* [...] *filius Abel, Petus cum filiis suis Paulo et Thoma (Toma), Cozma* (PRT. 10: 505) stb.

Amint azt láthattuk, a fentiekben bemutatott, az oklevél szövegek környezetében kirajzolódó, a családi kapcsolatokkal is összefüggő körülmények sok esetben előrébb vihetnek bennünket egy-egy névalak magyarázatának a megoldásában is. E módszer következetes alkalmazása ilyen módon a régi magyar személynévrendszer belső viszonyainak a mind pontosabb feltárásához is sikeresen hozzájárulhat.

Irodalom

ÁSz. = FEHÉRTÓI KATALIN 2004. *Árpád-kori személynévtár. 1000–1301*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- BAHLOW, HANS 1967/1980. *Deutsches Namenlexikon. Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt.* München, Keysersche Verlagsbuchhandlung, Reprint.
- D. BARTHA KATALIN 1958. *A magyar szóképzés története.* Budapest, Tankönyvkiadó.
- BENEŠ, JOSEF 1962. *O českých příjmeních.* Praha, Československé akademie věd.
- BRECHENMACHER, JOSEF KARLMANN 1957–1963. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen.* 1. Limburg a. d. Lahn, C. A. Starke Verlag.
- ERDÉLYI LÁSZLÓ 1904. A tihanyi apátság népeinek 1211. évi összeírása. *Nyelvtudományi Közlemények* 34: 388–416.
- EtSz. = GOMBOCZ ZOLTÁN–MELICH JÁNOS 1914–1944. *Magyar etymologiai szótár* 1–2. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch Ungarischen I–II.* Főszerk. BENKŐ LORÁND. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1993–1995.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1981. Boda — Bodos — Bodamer. *Névtani Értesítő* 6: 3–8.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1995. Árpád-kori személyneveink nyelvtörténet felhasználásáról. *Magyar Nyelvőr* 119: 180–189.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1997. Árpád-kori közsói eredetű személyneveinkről. *Magyar Nyelvőr* 121: 71–75.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1999. Az ómagyar -ta/-te denominális nomenképző eredetéről. *Magyar Nyelv* 95: 45–54.
- FNESz. = KISS LAJOS 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FÖRSTEMANN, ERNST 1900/1966. *Altdeutsches Namenbuch. 1. Personennamen.* München, Wilhelm Pink Verlag; Hildesheim, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Reprint.
- GÁCSEI IMRE 1941. *Az 1211. évi tihanyi összeírás helyesírása és hangtani sajátosságai.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 58. Budapest.
- GEBAUER, JAN 1970. *Slovník staročeský. Druhé, nezměněné vydání 1–2.* Praha, Academia.
- GRKOVIĆ 1977. Грковић, Милица. *Речник личних имена у Срба.* Београд.
- HALÁSZ ELŐD 1956. Germán eredetű magyar személynevek oklevelezésünk kezdetétől a könyvnyomtatás koráig 1. *Nyelv és Irodalom* 2: 65–101.
- HOFFMANN ISTVÁN 2009. A magyar nyelv hazai szórványemlékei. In: MADAS EDIT szerk. „*Látjátok feleim...*”. *Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig.* Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. 13–28.
- ILČEV 1969. = Илчев, Стефан 1969. *Речник на личните и фамилни имена у българите.* София, Българска Академия На Науките.
- KOHLHEIM, ROSA–KOHLHEIM, VOLKER 1998. *Duden, Das große Vornamen Lexikon.* Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich, Dudenverlag.
- KOVÁCS ÉVA 2011. A 800 éves Tihanyi összeírás helynévi szórványainak névrendszertani tanulságairól. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6: 47–58.

- MARETIĆ 1886–1887. *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba I–II*. Rad Jugoslavensko akademije znanosti i umjetnosti 81–82. Zagreb.
- MIKLOSICH, FRANZ 1927. *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*. Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung.
- MOZGA EVELIN 2013. Szempontok az -s/-cs képzős ómagyar kori személyneveink vizsgálatához. *Helynévtörténeti Tanulmányok 9*: 153–167.
- MOZGA EVELIN 2014. A Tihanyi összeírás (1211) személyneveinek vizsgálatáról. *Helynévtörténeti Tanulmányok 10*: 165–178.
- NAGY GÉZA 1891. Árpádkori személyneveink. *Turul 9*: 112–130.
- OKLSZ. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA 1902–1906. *Magyar oklevél-szótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- PAIS DEZSŐ 1966. *Régi személyneveink jelentéstana*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 115. Budapest. — Lásd még *Magyar Nyelv 17* (1921): 158–163, *18* (1922): 26–34, 93–100.
- PRT. = ERDÉLYI LÁSZLÓ–SÖRÖS PONGRÁC szerk. 1912–1916. *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története I–XII*. Budapest, Stephaneum.
- RÁSONYI LÁSZLÓ–BASKI IMRE 2007. *Onomasticon Turcicum — Turcic Personal Names 1–2*. Bloomington, Indiana, Indiana University.
- RMCsSz. = KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára (XIV–XVII. század)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SCHLIMPERT, GERHARD 1978. *Slawische Personennamen in Mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte*. Berlin, Akademie-Verlag.
- SLÍZ MARIANN 2011a. *Személynévadás az Anjou-korban*. Budapest, Históriaantik.
- SLÍZ MARIANN 2011b. *Anjou-kori személynévtár (1301–1342)*. Budapest, Históriaantik.
- SISNO. = WITOLD TASZYCKI szerk. 1965–1987. *Słownik staropolskich nazw osobowych 1–7*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, Zakład narodowy imienia Ossolińskich wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- ŠMILAUER, VLADIMÍR 1970. *Příručka slovanské toponomastiky*. Handbuch der Slawischen Toponomastik. Praha, Academia.
- SPLITTER-DILBEROVIĆ, VERA 1966. *Beiträge zur Bildung der serbokroatischen Personennamen*. Meisenheim am Glan, Verlag Anton Hain.
- SVOBODA, JAN 1964. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha, Československé akademie věd.
- TERESTYÉNI CZ. FERENC 1941. *Magyar községi eredetű személynevek az 1211-i tihanyi összeírásban*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 59. Budapest.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1976.
- TÓTH VALÉRIA 2016. *Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 38. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- WOT. = RÓNA-TAS ANDRÁS–BERTA ÁRPÁD 2011. *West Old Turkic. Turkic loanwords in Hungarian*. Wiesbaden, Harrassowitz Verlag.